

KAPITTEL 3

Grensesetting i uavklart landskap. Seksuelt misbruk av barn før seksuell lavalder

Susann Holmberg Høgskulen på Vestlandet

Abstract: There were no laws regarding an age of consent in early modern Denmark-Norway. As such, cases that involved sex between children and adults were uncharted legal territory. By examining cases that occurred over a century, from 1687 to 1800, we can study the negotiation between theory and praxis in which the legal system and its arenas operated as a contact zone between the two. I argue that the dissonance between the many actors' morality and the law was a major factor in the re-examination of the legal borders, discovering a greater porosity than initially acknowledged, and a slow shift in praxis.

Keywords: early modern Norway, age of consent, morality, law

Introduksjon

Loven setter grenser for hvilke handlinger som er akseptable i et samfunn. I det tidlig moderne Danmark-Norge var seksuallivet strengt regulert gjennom lover, men til tross for dette var en seksuell lavalder ikke nevnt i lovverket. Seksuell lavalder ble først introdusert i norsk lov med kriminalloven i 1842. Dette betyr likevel ikke at seksuell omgang mellom barn og voksne ikke ble ansett som alvorlig og behandlet deretter før en formell og eksplisitt grense var utformet rundt dette temaet. Ved å utforske behandlingen av seksuell omgang mellom voksne og barn gjennom rettssaker i tidlig moderne tid er det mulig å avdekke spenningen mellom den normative loven og de reelle moralske grensene i samfunnet. Tinget fungerte her som en kontaktsone mellom teori og praksis av seksuallivets grenseområder hvor det var mulig å forhandle frem klarere grenser i tilfeller der moral og lov ikke korresponderte.

Begrepet kontaktsone ble introdusert av litteraturviter Mary Louise Pratt som beskrev sosiale arenaer der kulturer møtes og formes av dette i respons til det hun oppfattet som et for bokstavelig begrep – grenser.¹ Historiker Peter Sahlins påpeker at den geografisk lineære grensen har lang tradisjon i geografisk-politisk sammenheng, men at møtet mellom mennesker og definisjonen av «oss» versus «dem» er sentralt for grenseetableringen.² Grenser er i så måte en kollektiv konstruksjon. I analysen av behandlingen av seksuell omgang mellom voksne og barn i tidlig moderne Norge benyttes og utvides begrepene kontaktsoner og grenseområder fra det det kulturorienterte og fysiske til å favne en mer metaforisk forståelse av disse. Begrepene fanger da forhandlingene rundt uklare immaterielle grenser i samfunnet, i dette tilfellet gråsonene mellom lov og moral. Jeg vil også introdusere et annet begrep, grenseforhandler, som beskriver aktørene som fungerte som forhandlere i slike uklare metaforiske grenseområder.

Grenseområdet

Fraværet av en klar seksuell lavalder i det tidlig moderne Danmark-Norge kan sees som en naturlig del av at seksuell omgang generelt var så strengt regulert. Seksuell omgang skulle kun skje mellom et ektepar, alt annet var ulovlig. I så måte var en seksuell lavalder unødvendig, da det burde

1 Pratt 1991: 34

2 Sahlins 1989: 5, 9

favnes av de mange forbudene mot seksuell omgang for øvrig. Sex var dermed en handling som fort var grenseoverskridende til det umoralske og kriminelle. Teoretisk sett var det først da førstegangs leiermål, sex som ugift, ble avkriminalisert i 1812 at det åpnet for at sex kunne foregå mellom andre enn et ektepar, slik at seksuell omgang da måtte reguleres på andre områder – deriblant alder.³ Likevel viser flere saker fra 1600- og 1700-tallet at behandling av seksuell omgang mellom voksne og barn var oppfattet som noe mer spesielt som de eksisterende lovene ikke evnet å favne.

Seksuell kriminalitet i tidlig-moderne Danmark-Norge har vært gjenstand for mye forskning over en rekke år. Historiker Sølvi Sogner bidro til innsikt i feltet fra et demografisk familieperspektiv.⁴ Gjennom tingsbokprosjektet som hun initierte har en rekke andre viktige hoved- og masteroppgaver kommet til som har gitt innsikt i bredden og variasjonen i seksuallovbruddenes utbredelse og behandling i de ulike lokalmiljøene og regionene i landet.⁵ Barn har ikke vært i fokus i denne forskningen annet enn som resultater av ulovlig seksuell omgang. I egen tidligere forskning på sedelighetskriminalitet i Christiania på 1700-tallet dukket ingen saker som omhandlet barn opp, hvilket indikerte at dette kunne være vanskelige saker å spore.⁶ En undersøkelse av generalauditørens justitsprotokoller, perioden 1746–1753, bekreftet dette.⁷ Jeg har benyttet den brede forskningen innen leiermål, hor og blodskam innenfor perioden underlagt *Norske Lov av 1687* og generelle oversiktsarbeid over rettsutvikling i forsøk på å spore saker som omhandlet barn.⁸ Som ventet var det lite å finne her, men har mottatt

3 Forordning 12. juni 1812

4 Se f.eks. Eliassen & Sogner 1981; Sogner 1995

5 Her er listen over forskning for lang til å nevne alle, men Kari Telstes (1993) *Mellom liv og lov*, Harriet Marie Terjesens (1994) *Blodskam og leiermål i forbudne ledd*, Randi Holden Hoffs (1996) *Avlet i synd og ondskap* og Anne Aunes (1994) *Avkriminalisering av leiermål* gir alle viktig innsikt i variasjonen og utvikling i behandlingen av leiermål og blodskam fra sted til sted og over tid. Hoffs studie av Kristiansund står i kontrast til bl.a. Terjesens studie av Rogaland, som underbygger isolasjonsgradens innvirkning på den praktiske rettsvirkeligheten i slike saker. Aunes studie av avkriminalisering viser et skille mellom rettsånding og mulige saker, hvor håndtering må sees i lys av rettsforståelse og interesser i samtiden. Sogner (1995) oppsummerte mye av denne tidlige dybdeforskningen i sin artikkel «Illegitimitet i et kjønns historisk perspektiv på maktstaten i tidlig nytid». Mye viktig forskning har kommet til siden, f.eks. utdyping av bruk av subsidiærtraff (Thinn, 2013), samt tukthushåndteringen av sedelighetssaker (Hals, 2010).

6 Dette kan delvis være grunnet fraværet av fokus på dette som en spesiell ting å være oppmerksom på, nettopp knyttet til at det ikke er egne bestemmelser rundt seksuell omgang med barn i lovverket. Holmberg 2016.

7 Dette var også på bakgrunn av tips om saker som omhandlet soldater, og derfor for å se om det kunne være en del slike saker innen militær jurisdiksjon. RA, Forsvaret, Generalauditøren, Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditariatet, Justitsprotokoll 13, 14 og 15.

8 Aune 1994; Drevland 2016; Hals 2010; Hoff 1996; Nissen 1976; Risa 1974; Slyngstad 1994; Telste 1993; Thinn 2013; Ødeskaug 2006

tips om en rekke saker fra gode kolleger som har kommet over saker i eget arbeid.⁹ Dette understreker spredningen av saker og utfordringen med å kartlegge dem systematisk. Et slik kildemessig utgangspunkt er selvsagt noe problematisk, men sakene kan bistå til innsikt i forståelse og håndtering av seksuell omgang mellom voksne og barn i tidlig moderne Norge. Likevel må artikkelen sees som en oppfordring til ytterligere arbeid på dette temaet, fremfor en uttømmende studie i seg selv.¹⁰

For å ha et rettsmessig relativt likt grunnlag for å undersøke behandling og forhandling om grensedragning er studien avgrenset til perioden da *Norske Lov av 1687* var gjeldende og avsluttet før 1800-tallet, da opptakt til grunnlov og union med Sverige introduserte mange endringer. Første sak er fra 1693 og siste fra 1796. De ni sakene fordelt på hundre år brukes som punktstudier til å avdekke håndtering av slike saker og gir en indikasjon på endringer over tid. I håndteringen av disse sakene fremstår dommere, rettsvitner og de mange berørte i sakene som forhandlere med mål om klarere grenser innenfor dette uavklarte landskapet. Seksuell omgang mellom voksne og barn skapte reaksjoner og fordret annen behandling enn den mellom voksne, men hvordan det skulle håndteres, var i kontinuerlig forhandling og avhengig av flere faktorer. Jeg vil først ta utgangspunkt i tre hovedparametere som påvirket forståelse og behandling av slike saker: alder, kjønn og oppfattelse av hendelsen i seg selv. Deretter vil jeg undersøke dette som en grenseforhandling mellom det moralske og juridiske. Disse sakene og deres forhandlinger gir innsikt i tidlig moderne forståelser av sex, barn, kjønn, moral og jus.

Alder som grense

Skillet mellom voksne og barn er tydeligst uttrykt gjennom alder, hvorav man under en viss alder er forstått som barn, og over er oppfattet som voksen. Oppfattelse av at det er et viktig skille mellom voksne og barn med tanke på evner, forståelse og i hvilken grad man kan stilles til ansvar for ens handlinger var også til stede i det tidlig moderne rettsapparatet. I lovene fantes det flere definisjoner av barndom knyttet til myndighet, ekteskapsinngåelse og straffeskyld.

⁹ Jeg skylder en stor takk til Ola Teige som har tipset meg om flere av de aktuelle sakene.

¹⁰ Det er dog spennende arbeid på feltet på horisonten. Siri Elisabeth Bernssen ved UiB jobber med sin avhandling om seksuell omgang med barn i norsk strafferettshistorie.

Myndighetsalderen definerte når en var ansett som moden nok til å inneha rettskraftige verv og stillinger, samt å råde over egen formue. I henhold til *Norske Lov av 1687* ble menn myndige da de fylte 25 år, mens de kunne bli halvmyndige allerede ved 18 års alder. Halvmyndighet innebar at man kunne betros sin arv under oppsyn. Myndighetsalderen omfattet kun menn. Kvinner kunne ikke bli myndige, de var underlagt farens og siden ektemannens myndighet.¹¹

Når det gjaldt ekteskapsalderen, var denne satt lavere for menn enn full myndighetsalder. Menn kunne gifte seg fra de var 20 år, mens kvinner kunne inngå ekteskap allerede fra de var 16 år.¹² Trolig var skillet i alder mellom kjønnene bundet opp til at kvinnen ikke var forventet å bli husholdsoverhode, slik som mannen var ved inngåelse av ekteskap. I og med at kvinner var underlagt ektemannens myndighet var det ikke like høye krav til hennes alder som til mannen for å inngå ekteskap.¹³

Det var også en aldersgrense knyttet til rettslig straffskyldighet. Dette var i første omgang knyttet primært til tyveri og drap, der loven eksplisitt ga lavere straffer avhengig av alder. Ved drap ble barn under ti år likestilt med gale og skulle derfor ikke straffes på livet, men gjennom økonomiske represalier. I alderen 10 til 14 år ventet det kroppslig avstraffing.¹⁴ Ved tyveri skulle barn under 14 år slippe bøter, men rises.¹⁵

Konfirmasjon ble påbudt ved lov i 1736, og ble en viktig grense for inntrøden i de voksnes rekker.¹⁶ Det hadde stor praktisk betydning for ens rolle i samfunnet og hvorvidt man ble ansett som helt og fullt voksen, siden man verken kunne gifte seg, være fadder eller ta militærtjeneste uten å være konfirmert. Opprinnelig var det ikke noen lavalder for konfirmasjon, men den var knyttet til første nattverdgang, som var satt til 12 år. Religionshistoriker Gina Dahl påpeker at konfirmasjonsopplæringen krevde en viss modenhet og ble satt til 14–15 år i 1759. Presset på at konfirmasjonen skulle være gjennomført i tenårene ble forsterket i 1764, da en ny lov truet med straff dersom man var ukonfirmert etter fylte 19 år.¹⁷ Dette reflekterte trolig også at det var et stort spenn i alder på konfirmantene i den første perioden.

11 Norske Lov 1687: 3-19-34

12 Norske Lov 1687: 3-18-5

13 Som husfrue var kvinnen likevel overordnet resten av husholdet og dermed ikke alltid i praksis like underordnet som lovgivingen her kan indikere. Skillet i alder ved ekteskapsinngåelse kan fortsatt sees i lys av menns primære rolle i lovgivingen. Lykkedrang 2020: 37, 39. Se også Sandvik 2002.

14 Norske Lov 1687: 6-6-18 og 19

15 Norske Lov 1687: 6-17-43

16 Forordning 13 januar 1736

17 Dahl 2017: 80

I henhold til historiker Arne Sollis studie var gjennomsnittsalderen ved konfirmasjon på 1700-tallet mellom 16,5 til 18 år med et standardavvik på 1,5.¹⁸ Konfirmasjonen var en handling fremfor en biologisk alder som var med på å bestemme grensen for når man kunne ansees som voksen.

De mange ulike reglene og definisjonene av hvor grensen gikk mellom voksne og barn vitner om at dette på ingen måte var en klar grense, men avhengig av kontekst. Dette reflekteres til dels i behandlingen av saker som omhandlet seksuell omgang mellom voksne og barn. Alder spilte en viktig rolle her: Jo eldre barnet var, dess større uklarhet rundt hvordan man skulle forholde seg til dem.

Dette er spesielt tydelig i en sak som gikk veien fra Namdal sorenskriveri i 1706 til Høyesterett i 1710, som omhandlet blodskam, seksuell omgang mellom nære slektninger, mellom en kvinne og hennes stesønn. I laveste instans var gutten fremstilt som 16 år gammel og ble dømt i henhold til blodskamparagrafen til døden med sin stemor. I neste rettsinstans, lagretten i Trondheim, ble gutten presentert som 14 år gammel, hvor dommeren var uvillig til å dømme gutten til døden til tross for tilståelse av blodskamlovbruddet.¹⁹ Dommeren valgte isteden å henvise saken videre, gjennom lovens bestemmelse 1-22-54:

dersom Kongens Befalingsmand, eller anden Øvrighed, eller og Dommeren selv, for Samvittighed, eller anden vigtig Aarsags Skyld, kunde have Betænkende at lade nogen henrette, da skulle de Kongen derom ufortøvet søge, og sig siden efter Kongens Svar og Villie forholde.²⁰

Det kan dermed synes som at det at forståelsen av guttens alder gikk fra 16 til 14 år endret villigheten til å ilegge han dødsdom.

Tvetydigheten rundt eldre barn kommer også frem i en sak fra Kragerø fra 1693, hvor en 14 år gammel jente anklaget byens underfogd for voldtekt. Jenta ble i noen deler av referatene omtalt som «pigebarn», mens i andre deler ble hun omtalt som «qvindfolck». Det tyder på at hun tidvis ble ansett å ha krysset grensen til de voksnes rekke, men posisjonen var uklar, hun

18 Det var også et skille mellom kjønnene; for menn lå alderen i snitt 0,5 år høyere. Standardavviket var også opp til 2,5 år for kvinner, og opp til 2 for menn på 1700-tallet. Først på 1800-talet så man en markant nedgang i både aldersgjennomsnitt og standardavvik ved konfirmantenes alder. Solli 2003: 246–248, 413.

19 SAT, Namdal sorenskriveri, Hoveddel, Rettergang, Tingbøker, Tingbok 3, 1699–1712: 99a, 105a–106a. SAT, Trondheim lagting, Tingbok 5, 1701–1709: 235a–235b.

20 Norske Lov 1687: 1-22-54

balanserte kanskje akkurat på vippepunktet.²¹ Dette er spesielt påfallende ettersom at i andre saker fra perioden som omhandler omgang mellom yngre barn og en voksen, er barnet gjengående referert til som et barn. Ungdomsårene ser derimot ut å ha vært også da oppfattet som en uklar grense mellom voksen og barn, hvor i hvilken grad barnet kunne forstå handlingene påvirket deres straffskyldighet.²²

Kjønn

De nevnte sakene viser at både gutter og jenter kunne være gjenstand for seksuelle overgrep som endte på tinget, men forutsetningene for behandling av slike saker var preget av seksualnormer knyttet til kjønn. Dette hadde stor innvirkning på tolkning og forståelse av både de moralske og juridiske grensene og hvordan disse ble videre forhandlet i kontaktsonen.

Kvinnelig seksualitet, eller mer spesifikt renhet, skulle beskyttes, hvilket reflekteres i ideen om møykrenking. Kvinners seksualitet kunne frem til 1734 forsvares ved at dersom en ugift mann hadde hatt samleie med en ugift kvinne uten å gifte seg med henne, kunne det reises sak mot han siden han hadde krenket hennes møydom.²³ På den andre siden var det ikke mulig for en kvinne å krenke en manns seksuelle dyd. Dette reflekteres også i bestemmelsene rundt seksuelle lovbrudd. Voldtekt var definert som noe som ble gjort mot en kvinne, en mann kunne altså ikke voldtas.²⁴ Selv i forbindelse med leiermål, seksuell omgang uten at man var gift, hvor både kvinner og menn skulle straffes, var det også en egen bestemmelse om at dersom en mann hadde begått leiermål med tre eller flere «uberyktede» kvinner, kunne han straffes på livet.²⁵ Noen tilsvarende bestemmelse om kvinners omgang med «uberyktede» menn fantes ikke. Menn var normativt ansett som seksuelt aggressive, mens kvinner skulle være passive, hvilket var betydningsfullt også når det gjaldt barn. Dette er trolig en årsak som bidrar til at det virker å være svært få saker som omhandler

21 I tingboken refereres hun til som «qvindfolck», mens i Sikt og sakefallsregnskaper beskrives hun som «it barn endnu paa 14 aar». SAKO, Skien lagting, Rettergang, Rettergang – tingbøker, Tingbok 2 1694–98: 390a. RA, Rentekammeret, Reviderte regnskaper, Byregnskaper, Kragerø, Sikt og sakefall, pk. 222 1691–1712, regnskap 1698, vedlegg datert 28. juni 1697: 2.

22 Det er overgangstilfellene, barn som ansees å balansere på grensen mellom voksen og barn, hvor deres status som ukonfirmert eventuelt synes å ha blitt trukket frem for å understreke deres umodenhet og som begrunnelse for lavere straff. DRA, Højesteret, Voteringsprotokoller, 1710: 43. DRA, Højesteret, Voteringsprotokoller, 1740: 127a.

23 Forordning 5. mars 1734

24 Norske Lov 1687: 6-13-16

25 Norske Lov 1687: 6-13-8

kvinnelig overgrep på en gutt, av de allerede få sakene som omhandler seksuell omgang mellom voksne og barn i tidlig moderne tid. I den nevnte saken fra 1706 der en gutt hadde fått barn med sin stemor, var ikke gutten fremstilt som et offer så mye som at han var uforstandig og umoden. Det var hans umodenhet som lå til grunn for at han av Høyesterett ikke ble dømt til døden, slik som stemoren. Det ble i så måte trukket linjer mellom at hans alder ved gjerningen, som fremgikk da å være 13 år, ville vært å regne som for ung til å dømmes til døden om han hadde begått drap.²⁶ Han var dermed skyldig, men ikke fullt straffskyldig; isteden fikk han en formildet dom på forvisning fra sognet og ble fradømt sitt boslodd, altså sin eiendom.

Gutter var sjelden fremstilt som seksuelle ofre, på det meste var de forført. Det var trolig kun i forbindelse med sodomisaker at gutter og menn kunne fremstå som gjenstand som uønsket seksuell oppmerksomhet. Dette er noe historikeren Jonas Liliequist har belyst i sine undersøkelser av svensk sodomihistorie.²⁷ Her fremgår det også at sodomisakene i det tidlig moderne Sverige som faktisk ble rettsforfulgt var preget av maktubalanse mellom partene. Her var initiativtageren til handlingen i de fleste tilfeller både eldre og hadde en sosial stilling som plasserte dem over dem de hadde initiert handlingen med. I Danmark-Norge ble kaptein Jochum Frederik von Basse tiltalt for å ha misbrukt sine soldater i 1672. Historiker Wilhelm von Rosen forklarer at «Basse havde i de sidste to år brugt sin autoritet som officer til at tvinge og true soldaterne til 'legemlig omgængelse på sodomie maner'». ²⁸ Noen av sodomi-sakene dreide seg om en voksen manns regelrette voldtekt av en ung gutt.²⁹ Det kan tyde på at det vel så mye var maktmisbruk og overgrep i de fleste av sodomisakene som førte til rykter og oppstandelse og dermed havnet på tinget.

I heteronormative relasjoner var det primært jenter og kvinner som kunne fremstå som gjenstand for uønsket seksuell tilnærming, men det fordret også at jenta opptrådte i henhold til disse normene gjennom dydighet og klar motstand til seksuelle fremstøt. Dersom dette ble trukket i tvil,

26 DRA, Høyesteret, Voteringsprotokoller, 1710: 41–42

27 Liliequist 1998: 24–25

28 Rosen 1993: 69. Også Ola Teiges gjennomgang av saken understreker maktmisbruket i forholdene Basse hadde med sine soldater. Teige 2020: 274–275.

29 En sak fra Nyborg i Danmark 1663 anklaget en 13 år gammel gutt en sersjant for å ha forbrutt seg på ham da han lå og sov, sersjanten nektet for saken og det ble drøftet i sentraladministrasjonen i Danmark hvordan «der Knabenschänder» (gutteskjenderen) skulle behandles. Grunnet lakuner i kildene kjenner vi ikke enden på saken. Rosen 1993: 64–66.

kunne jentas overtramp mot grensen for den kjønnsnormative seksualopp-tredenen være brutt og beskyttelsen fra å holde seg innen moralgrensene oppheves.

I en blodskamsak fra Ringsaker i 1739 ble en 14 år gammel jentes mangel på aktiv motstand ved det tredje overgrepet fra hennes stefar utslagsgivende for at også hun ble straffet, om enn mildere enn stefarens livstidsstraff, med seks år på tukthuset. Ved tidligere overgrep hadde hun ytet motstand som gjorde rettsinstansene innstilt på frifinnelse, men hennes passivitet ved siste hendelse ble vurdert som et fravær på forsvar av sin dyd, slik at hun dermed ikke var klart uskyldig. Hennes alder bidro trolig også til at hun ikke ble klassifisert som uvitende barn, men til dels medskyldig.³⁰

For stor føyelighet kunne dermed utgjøre et problem. Da en soldat ble anklaget for voldtekt av en 10 år gammel jente på Vardøhus i 1744 var en av utfordringene tvil om hvorvidt jenta hadde blitt tvunget eller overtalt til handlingen. Vitnet som hadde kommet over dem hadde ikke sett henne kjempe imot eller gråte etterpå, kun bøyd hodet vekk som om i skam.³¹ Forventningen om en «riktig» reaksjon på voldtekt sto ikke i samsvar med hvordan jenta hadde reagert. Her var det trolig de mange andre bevisene og jentas unge alder som gjorde at soldaten ble dømt.

Forståelse av hendelsen

Tolkning og rammeverket for å forstå det som hadde hendt innvirket på hvordan saken ble behandlet. Tolkningen speiler også tydelig ideer om hvor grensene var ment å gå, og dets praksis ble forhandlet i rettssystemet. Først og fremst var det spørsmål om hendelsen ble oppfattet som et lovbrudd eller et moralsk brudd, og om den var alvorlig nok til å forsøke å forfølge ved hjelp av rettsapparatet. Ikke all seksuell omgang mellom voksne og barn endte nødvendigvis på tinget.

30 Også denne saken gikk hele veien fra lokalt ting til kongens bord, der nettopp spørsmålet om hennes straff ble drøftet hele veien. SAH, Opplandenes lagstol, Rettergang, Tingbøker, Tingbok 5 1737–48: 124b–125b. RA, Overhoffretten 1667–1797, Voteringsprotokoller (Protocolla voturum), Voteringsprotokoll 175 1740: 3b–4a. DRA, Højesteret, Voteringsprotokoller, 1740, 127a. RA, Danske Kanselli 1572–1799, Kongelig resolu-sjon og ekspedisjon, Saker ekspedert ved åpent brev og missiv, Registre og tegnelse, Norske tegnelse, Norske tegnelse (mikrofilm) 29 1741–1743: 330a.

31 RA, Forsvaret, Generalauditoreren Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditoriatet, Justitsprotokoll 11 1741–44: 275a.

Lovbrudd?

I 1732 giftet en 23 år gammel huslærer seg med sin 13 år gamle elev i Sandeherrred. Hun fødte en sønn kun noen måneder etter vielsen, hvilket tyder på at det hadde vært en forhandling mellom familien og huslæreren om hvordan situasjonen skulle behandles.³² Saken ser ut til å ha blitt håndtert som en møykrenking, hvorpå man unngikk en rettslig forfølgelse av saken gjennom giftermål. Dette betyr ikke nødvendigvis at hendelsen ikke ble ansett som problematisk av familien, men at den beste løsningen var at jenta ble gift. Det faktum at hun ventet barn og barnets mulige fremtid som uektefødt med de problemene det medførte kan også ha vært styrende for håndteringen. Likevel resulterte det i at hendelsen ble tilsynelatende behandlet som en mindre grenseoverskridelse som ikke hindret mannen fra å gjøre karriere og oppnå posisjon som biskop senere.³³

Sakene funnet behandlet i rettsvesenet var tydelig oppfattet som lovbrudd. Primært var dette anklager om voldtekt eller blodskam. Begge anklagene var svært alvorlige, som ved dom ga dødsstraff.³⁴ Utover spørsmålet om slektskap var et viktig skille mellom de to at ved voldtekt var en av partene fremstilt som overgriper og den andre et offer, mens i blodskam var i utgangspunktet begge anklaget og kunne risikere dødsstraff. Basert på dette skulle man tenke seg at dersom man anså barnet som noe man skulle verne om og forsvare, ville en blodskamsak være lite passende. Men, som saken fra 1706 belyste, var rettsinstansene motvillige til å dømme et yngre barn til døden for blodskam. Denne forskjellen mellom voksne og barn i blodskamsaker er enda tydeligere i en sak fra 1735, der en mann i Ås var anklaget for blodskam med sin 12 år gamle niese. Her var mannen tydelig fremsatt som den anklagede, mens jenta var kun et vitne og bevis på mannens kriminalitet. Jenta ble gjengående referert til som *pigebarnet* eller *barnet*, hvilket understreker at et barn på 12 år ikke var ansett å kunne være medskyldig i noe så alvorlig som blodskam.³⁵

32 Vielsen er notert her: SAKO, Sandar kirkebøker, Kirkebøker – Prestegjeldet, Kirkebok 1 1709–1733 (ingen sidetall i kilden, men s. 112 i digitalisert utgave). Sønnens dåp 22. oktober 1732 er notert på påfølgende side i samme kilde. Barnets mor, Charlotta Eleonora, kan vi finne notert døpt i samme kilde 3. mai 1719 (s. 55 i digitalisert utgave). Se også *Dagbladet* 1897: 2.

33 Det skal dog sies at hendelsen ikke ble glemt, men ble blant annet trukket frem i omtale av mannen senere, blant annet i den ovennevnte artikkelen i *Dagbladet* i 1897, og var muligens noe som var omtalt også i hans samtid.

34 Norske Lov 1687: 6-13-14, 6-13-18

35 SAO, Follo sorenskriveri, Rettergang, Tingbøker, Tingbøker I, Tingbok 36 1735–37: 63a–67a

Uskyld

Årsaken lå barnets uskyldsrenhet, i denne sammenheng på grunnlag av et barns manglende forståelse av hva handlingene innebar. Uforståelsen var igjen en markør for barndom; at barnet befant seg i en tilstand separat fra den voksne innsikt. I behandlingen av blodskamsaken fra 1706 kommenterte høyesterettsdommer Vinding at det var «utroligt og urimeligt at en dreng af 13 aar skulle sollicitere sin Stifmoder af 30 aars alder til Utugt».³⁶ Det var stemorens ansvar å oppdra og lære opp gutten, gutten kunne da ikke miste livet av hennes feilledelse. Uskyld og mangel på kunnskap ga belegg for å legge skylden klart på den voksne og la barnet gå fritt, eller i minste fall få begrenset straff.

Uskylden kunne også slå tilbake på barnet i forbindelse med deres vitnemål. I saken fra Ås ble det fremmet kritikk til barnets vitnemål da «et U-Myndigt barn der ej kand have begreb om hvis her nu Spørges, eller være vidende om i hvad henseende samme skulle hensigte».³⁷ Men, som historiker Karin Hassan Jansson påpeker i sin studie av voldtekt i det tidlige moderne Sverige, kunne barnets evne til å beskrive ting de ikke ellers skulle hatt kunnskap om, om enn med annet språk enn de voksnes, virke desto mer fellende.³⁸

I samme sak fra Ås er også skillet mellom voldtekt og blodskam svært uklart, da barnets motstand og skrik var vektlagt i vitnemålene, til tross for at det ikke var en del av påstanden om blodskam. På en side kan det tenkes at dette bygget opp under barnets uskyld, som tydelig forsøkte å unngå blodskamshandlingen, men fraværet av noen som helst diskusjon rundt barnets skyld i denne sammenheng indikerer at hennes status som barn her eliminerte henne fra kriminell deltagelse. Sammenlignet med guttens behandling i 1706 og 14-åringen i 1739 var alder trolig en viktig grunn til skillet i barnas behandling, dog endringer i rettssystemet over tid kunne også være bidragende.

Vold

Et annet viktig skille mellom blodskam og voldtektssaker var nettopp truselen om vold, hvilket måtte bevises i retten. Offeret ble derfor undersøkt

³⁶ DRA, Højesteret, Voteringsprotokoller, 1710: 45

³⁷ SAO, Follo sorenskriveri, Rettergang, Tingbøker, Tingbøker I, Tingbok 36 1735–37: 84a

³⁸ Jansson 2002: 272

av en medisinsk kyndig, slik som en jordmor eller feltskjærer, samt voksne, gifte kvinner for å finne tegn til vold på offerets kropp og klær. Dette fordret også at hendelsen ble avdekket raskest mulig, slik at undersøkelsen kunne skje mens bevisene var å finne. Dersom det ikke skjedde, kunne det skape problemer for rettsgangen. I 1744 ble det ført en sak mot en soldat som hadde forgrepet seg på en fem–seks år gammel jente gjentatte ganger. Som en del av saksgangen skulle det fremsettes vitnemål fra såkalte «besigtelseskoner», men de hadde ikke kunnet finne skader. Da barnet kom gråtende hjem til sin mor tidligere på høsten, undersøkte moren barnet selv og fant skader som støtte opp under fortellingen. Deretter forsøkte hun å ordne opp i saken ved å gå direkte til soldatens far. Hun betrodde saken også til presten, som rapporterte det videre til regimentssjefen. Innen en formell undersøkelse av barnet ble gjennomført var det gått 14 dager, og verken konene eller feltskjæreren kunne finne entydige bevis på at barnet hadde blitt voldtatt.³⁹

Penetrering

En viktig del av undersøkelsen i voldtektsanklagene var om man kunne finne bevis på at penetrering hadde skjedd. I tilfellet av den fem–seks år gamle jenta, gjorde fravær av formelle bevis på penetrering saken vanskelig, spesielt siden soldaten tilstod hendelsen, men insisterte på at full penetrering ikke hadde skjedd. Barnets unge alder og mannens tilståelse, om enn opp til et punkt, bidro nok til sakens rettskraftighet. Ikke minst var det faktum at mannen hadde båret bort jenta til et rolig sted for gjennomføringen, gjorde at mannen også kunne siktes for bortføring under tvang, som skulle straffes med døden «om endskiønt hand ikke faar sin Villie med hende».⁴⁰ Mannen fikk dødsdom som ble omgjort til livstidsdom på festningen.⁴¹

I tilfellet av voldtekten av en syv år gammel jente i Nannestad i 1715 ble jenta undersøkt av to kvinner samme dag, og to til senere. Til tross for synlig blod og at barnets kjønnsdeler var ømme, mente retten likevel at penetrering ikke kunne påvises, hvorpå mannen unnslopp med å betale

39 RA, Forsvaret, Generalauditøren, Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditoriatet, Justitsprotokoll 12, 1744–1746: 16b–17a

40 Norske Lov 1687: 6-13-22

41 RA, Forsvaret, Generalauditøren Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditoriatet, Justitsprotokoll 12, 1744–1746: 17b, 19a

for sin tid i arresten under sakens gang. Her var trolig barnets beskrivelse av akten om at han «trøchte hende med magen» av betydning, som ikke ble tolket som penetrering. Mannens intensjoner var ikke trukket i tvil, til tross for at han nektet, men det var skepsis til om penetrering kunne gjennomføres med et så lite barn.⁴²

Også i blodskam var penetrering grunnleggende for forståelse av hendelsen. I Ås-saken fra 1735 havarerte saken nettopp på tvilen knyttet til hvorvidt penetrering hadde funnet sted. Til tross for flere vitner som hadde sett 12-åringen og onkelen avkledd nedentil sammen, onkelen med tydelig ereksjon, var det ikke nok til å dømme for blodskam. Som overhoffrettsdommer Lachman påpekte, «dog ingen af Proven har kundet forklare, det de virkelig har seet rem in re eller legemlig beblandelse».⁴³ Generelt fremgår penetrering å ha vært sentralt i seksuelle lovbrudd, historiker Øystein Viskum viser at det var en viktig faktor også i bestialitetssaker i perioden.⁴⁴ Til tross for en relativ bred bruk i beskrivelser av handlinger som «umoralske og syndige», var lovens grense for seksuelle handlinger i stor grad knyttet til en smal seksualforståelse. Dersom man i blodskam var primært opptatt av å forhindre at nære slektninger fikk barn sammen, gir det mening at man var opptatt av om mulig besvangring hadde skjedd. Men blodskam ble også straffet når det ble begått med ikke enda kjønnsmodne barn.

I 1765 ble en far dømt til døden for blodskam med sin datter som han hadde forbrutt seg på fra hun var fem år til hun var åtte og et halvt. Her kunne det trolig ikke være noen frykt for at han hadde gjort datteren sin gravid, men han tilstod forholdet og hadde gjennomført fullt samleie med datteren. Saken ble ikke ansett som komplisert å dømme, men oppnådde full enighet i Høyesterett, som skiller den fra de andre sakene undersøkt i denne sammenheng.⁴⁵ Det fremstår dermed ikke som at det var frykten for avkom av for nære slektninger som var grunnlaget for lovforståelsen på dette tidspunktet, men heller at dette var forbudt ved Guds lov.⁴⁶

42 SAO, Øvre Romerike sorenskriveri, Rettergang, Tingbøker, Tingbok 48, 1715–18: 59b, 86b

43 RA, Overhoffretten 1667–1797, Voteringsprotokoller (Protocolla votorum), Voteringsprotokoll 171, 1736: 69a

44 Viskum 2002: 48. Viskum påpeker videre at *emissio seminis*, ejakulasjon, markerte fullbyrdelsen av forbytelsen, men med unntak av voldtekten av tiåringen i 1744 der besiktigelseskonene fant sæd på klærne hennes, var ikke det omtalt i de nevnte sakene som omhandlet barn. RA, Forsvaret, Generalauditøren, Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditoriatet, Justitsprotokoll II 1741–44: 274b

45 DRA, Højesteret, Voteringsprotokoller, 1765: 400

46 Nørregaard 1788: 359

Mandbarhet

Barnas kjønnsmodenhet drøftes i liten grad i sakene, isteden er det deres generelle størrelse, alder og mentale modenhet som eventuelt ble trukket frem med tanke på deres forståelse av hendelsene og evne til å kjempe imot. Jenters såkalte «mandbarhet», deres kjønnsmodenhet, dukker kun opp i én av de nevnte sakene, i tilfellet av den 10 år gamle jenta som ble voldtatt av en soldat i 1744. Her kommenterte generalauditør Carl von der Schulenburg:

Hvis et barn er i umoden alder, fortsatt langt fra sin mannbarhet, kan intet samtykke til prostitusjon av kroppen være antatt. Det er alltid et avskyelig faktum når en voksen mann, på en måte som helt avviker fra naturen, og som resulterer i at barnet lider uopprettelig skade på helsen sin, søker å frigjøre sitt begjær.⁴⁷

Samleie med et barn som ikke enda var kjønnsmodent gjorde, i henhold til Schulenburg, den kriminelle handlingen desto mer alvorlig. Dette er spesielt interessant da Høyesteretten i 1838 slo fast at man ikke kunne rettsfølge blodskam begått med en jente som ikke enda var «mandbar».⁴⁸ Her var det da faren for graviditet som var grunnleggende for både blodskam og voldtekt. Dersom besvangring ikke var mulig, kunne man heller ikke dømme ut fra disse paragrafene. Denne tolkningen av de samme lovene som man brukte på 1700-tallet, reflekterte muligens også en markering fra Høyesteretts side om å få mer konkrete lover som håndterte seksuell omgang med barn. Utarbeidelsen av den nye kriminalloven var under arbeid, og det var med den vi fikk en seksuell lavalder introdusert i norsk strafferett.

Fokuset på penetrering i både voldtekt og blodskam i tidlig moderne tid kan ikke sees som en del av frykt for eventuelt svangerskap, men at akten først ble ansett som fullbyrdet og straffbar ved penetrerende samleie. I så måte hadde samleiet tilsynelatende en spesiell rolle, som en grense mellom det generelt moralsk forkastelige, men vanskelig straffbare, og mulig dødsstraff.

Grenseforhandlinger i kontaktsonen

Håndteringen av saker som omhandlet seksuell omgang mellom voksne og barn før introduksjonen av en seksuell lavalder avdekker forhandlinger om

⁴⁷ RA, Forsvaret, Generalauditøren, Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditoriatet, Justitsprotokoll II, 1741–44: 276a (egen oversettelse fra tysk)

⁴⁸ Langeland 2005: 104

hvor grensene var og ideer om hvor de skulle gå. Grunnlaget for forhandlingene var tydelig en uoverensstemmelse mellom moral og jus, hva som var ansett som feil, kontra hva som var definert som kriminelt straffbart.

Alder, kjønn og forståelse av hendelsen var grunnleggende parametere som ga koordinater for å orientere seg i saker som omhandlet seksuell omgang mellom voksne og barn. Noen av parameterne, slik som kjønn, var plottet inn som grenser i det juridiske kartet, mens andre ting, som alder, manglet. Det var manglene, og mer spesifikt avvik mellom de moralske og juridiske grensene, som fremprovoserte forhandlinger. Dette var svært tydelig i saken fra 1706, som gikk hele veien til Høyesterett da dommerne fra lagretten og oppover reagerte på at loven ikke satte grenser for barns rolle i seksuelle lovbrudd. Implisitt her var det at deres egne ideer om lov og rett indikerte at barn skulle behandles annerledes enn voksne i slike tilfeller, spesielt når dødsstraff truet. Når de ikke kunne finne belegg på dette, ble saken sendt videre i forsøk på å reforhandle grensene satt i loven.

Grenseforhandlerne

Dommernes rolle her favnes av det jeg vil omtale som grenseforhandlere.⁴⁹ Denne rollen kommer tydelig frem i at de la frem argumenter for sine tolkninger av loven og hvordan den kunne brukes. Med unntak av blodskamsaken fra 1765 var de som regel ikke enstemmig enige. Mangfoldet fremgår tydeligst i sakene som ble ført i overhoffretten og Høyesterett, der det var flere dommere som skulle avgi sin vurdering av saken, men også i de ulike vektleggingene og vurderingene gjort i de ulike rettsinstansene i samme sak. Forhandlingen rundt tolkninger og justeringer i forståelse av lovens grenser var dermed også en forhandling blant fagfeller som testet ut grensene i sine argumenter.

Selv om dommerne spilte en viktig rolle i forhandlingene mellom moral og jus gjennom rettssystemet, var de ikke de eneste viktige aktørene i grenseforhandlingen. Disse forhandlingene forutsatte at saker ble oppdaget og introdusert til rettssystemet, først i lokalsamfunnet, hvor enten enkeltpersoner eller grupper reagerte på grenseoverskridende handlinger, deretter at lokale autoriteter fulgte opp og behandlet det deretter. Her var det

⁴⁹ Judith Beckers begrep 'kulturmegler' benyttes i andres arbeid i denne antologien, men siden det forutsetter at disse meglerne sto mellom to ulike kulturer, passer ikke dette begrepet helt her. I sakene gjennomgått her fremgår det ikke at det dreide seg om spenninger mellom ulike kulturer, men heller forhandling av grenser som var favnet av moral, men ikke lovverket. Becker 2015: 10.

gjærne foreldre, vitner og ofte prester som var tidlige aktører. I saken som omhandlet den fem–seks år gamle jenta som ble voldtatt av en soldat i 1744, var uretten forsøksvis behandlet utenfor rettsvesenet ved at moren kontaktet soldatens far. Presten ble her mellomledet som introduserte det til rettssystemet. Personene som vitnet i sakene fremgikk å ha klare meninger om sakens moralske status, trolig koblet til forventninger om rettslig behandling. I saken fra 1735, der en mann var anklaget for blodskam med sin 12 år gamle niese, var det tydelig at ryktet hadde gått angående forholdene i bygda. Da overhoffretten slet med å finne lovlige grunnlag for å dømme mannen for blodskam i fravær av bevis på penetrering, var det dog dommere som mente at han burde rømme sognet fordi han «har bragt Meenigheden forargelse til».⁵⁰ Dommerne som var langt unna hendelsen geografisk, kunne i så måte likevel preges av denne moralske forargelsen, som kanskje ga gjenklang i deres egne følelser rundt saken, i deres juridiske behandling av denne.

I voldtektssaken av syvåringen fra Nannestad var jentas far samtidig anklaget for å ha angrepet mannen. Til tross for at mannen hadde tydelige skader, som hull i hodet, dømte retten at han i sin drukkenhet selv hadde påført seg skadene, og jentas far ble frifunnet.⁵¹ Denne saken var preget av spenning mellom det moralske behovet for følger ved angrep på et lite barn og det tekniske krav til voldtectsanklagen, som offerets motstand og penetrering, et misforhold mellom jus og moral.

Forholdet mellom moral og rett har vært et diskusjonstema for juristikere i lang tid, som regel skilt som naturrett og menneskeskapt rett.⁵² Moralen som ble siktet til hos grenseforhandlerne var ikke nødvendigvis fundert i et slikt rettsteoretisk skille, men hendelsene ble oppfattet som klare lovbrudd, hvor behandlingen av den voksne og barnet reiste spørsmål som retten ikke hadde dekkende svar på. Basert på dommernes diskusjoner i sakene var ikke disse spørsmålene nødvendigvis avvist som moralske problemstillinger som ikke måtte etterstrebes å finne svar på i loven. I saken fra 1706 var det flere som argumenterte for å ta høyde for provisjonene som lå for den kriminelles alder i drapsparagrafen, hvilket kunne være overførbart til blodskamparagrafen. Puristene på sin side holdt på at når det ikke allerede var å finne i blodskamloven, var det ikke mulig å dømme i

50 RA, Overhoffretten 1667–1797, Voteringsprotokoller (Protocolla votorum), Voteringsprotokoll 171, 1736: 69a

51 SAO, Øvre Romerike sorenskriveri, Rettergang, Tingbøker, Tingbok 48, 1715–18: 59a, 87a

52 Blandhol 2003: 60

henhold til dette. Uenigheten var stor, og saken måtte gå helt til kongen for en endelig avgjørelse. Her var det tydelig uenighet om hvor satt loven var, og hvor harde grensene her måtte ansees for å være. Kongens avgjørelse om å gi mildere straff til gutten åpnet i så måte døren for en større fleksibilitet rundt disse grensene, spesielt når det dreide seg om barn.

Kontaktsoner og grenseområder

Mary Louise Pratts begrep kontaktsoner kan være nyttig i forståelsen av tinget og rettssystemets rolle, selv om kulturmøtet nok ikke stod sentralt i disse sakene.⁵³ Tinget fungerte isteden som en kontaktsone mellom teori og praksis, der uoverensstemmelser kunne vurderes og forhandles. Rettssystemet, med tinget som førsteinstans, fungerte som en kontaktflate mellom lovenes normer og grenseoverskridende handlinger, hvor seksuelt overgrep på barn viste seg som et uavklart landskap i lovens grensekart. Fraværet av grenser på dette feltet, og forventninger om at slike grenser burde finnes, gjorde seg først gjeldende ved at man ble bevisst på at folk overskred disse grensene. Dette speiler det Sahlins har påpekt om landegrensenes natur. Selv slike fysiske grenser er da i hovedsak mentale konstruksjoner som har betydning i deres innvirkning på mennesker og deres enighet eller uenighet om deres eksistens og plassering.⁵⁴ Det faktum at disse sakene ble gjenstand for diskusjon og forhandlinger av lovene, viser at seksuell omgang som involverte barn var ansett som separat fra den som omfattet voksne. Utfordringen bestod i oppfattelse av grensenes porøsitet og ideene om nettopp hvor eventuelle nye grenser skulle gå.

Forhandlingenes resultater

Dersom man ser på sakene undersøkt her kronologisk, fremstår det som at det skjedde en endring over tid, som kan kobles til forhandlingene rundt disse grensene. Følger man fra den første saken fra 1693, hvor det var et ambivalent forhold til den 14 år gamle jentas status som barn eller voksen, kan man allerede se et skifte i saken fra 1706, der gutten, etter hans alder ble konstatert at var 13 år ved hendelsen, ble fremsatt som et problem å behandle som en voksen. Etter en lang og omstendelig prosess som tok fire år og måtte opp til høyeste autoritet i landet, ble det endelig vedtatt at

53 Pratt 1991: 34

54 Sahlins 1989: 8

barn ikke hadde samme straffskyldighet som en voksen ved blodskam. I blodskamsaken fra 1735 var barnet i denne sammenheng entydig fremstilt som offer og på ingen måte omtalt som straffskyldig i det hele tatt, et stort skifte fra 1706. Behandlingen av 14-åringen i saken fra 1739 viste at høyere alder reintroduserte tvil om barnets behandling. I voldtektssakene fra 1744 ble det tydelig uttalt fra generalauditørens side ideer om at barn var adskilt fra voksne på grunnleggende vis, hvor barna sto i fare for å skades ikke bare fysisk, men moralsk og sjelelig ved at en voksen «søker å frigjøre sitt begjær» med dem.⁵⁵ I blodskamsaken fra 1765 var den voksnes rolle, samt fraværet av diskusjon rundt barnets rolle entydig, og klar kontrast til 1706, dog her med et yngre barn på åtte år. En siste sak fra 1796 kan være illustrerende for en utvikling. Den dreide seg om en mann som hadde fått barn med sin 14 år gamle stedatter, et kjønnsvridd ekko fra 1706. Her ble det i de lavere rettsinstanser foreslått mildere straff av jenta, pisking, i så måte i tråd med høyesterettsbestemmelsen for 1706 og 1739-sakene. Høyesterett bestemte isteden at jenta skulle være helt fri for straff, hvor grunnlaget for dette var blant annet at jenta var under 15 år, og at barn under 15 år skulle erstatte skaden, på lik linje med drap og tyveri. Siden loven ikke spesifiserte erstatningsstraff, skulle jenta gå fri.⁵⁶ Lovtolkningen hadde endret seg såpass gjennom århundret at barnet gikk fra delvis medskyldig til fristilt. Barnets tilsynelatende endrede rettsstatus reflekteres i at den danske juristen Laurids Nørregaard i sin bok fra 1788 fastslo at den alminnelige lavalder i kriminelle saker var 15 år.⁵⁷

Utviklingen indikerer at praktiseringen av de samme lovene når det kom til seksuell omgang mellom barn og voksne endret seg gradvis over hundreårsperioden. Her var møtet mellom teori og praksis viktig, og spesielt en gjennomgående oppfattelse om at barnas behandling krevde nærmere diskusjon. De enkelte aktørenes ideer om rett og galt hadde en innvirkning – fra vitner med tanke på vektlegging og fremstilling i deres vitneutsagn, til prokuratorer og fogders behandling av sakene, og også dommerne i de ulike rettsinstanser. Loven og dens grenser var satt, men det var fortsatt tolkningsrom, forutsatt en vilje til å finne og benytte det.

55 RA, Forsvaret, Generalauditøren, Arkivet, Justitsprotokoller, Justitsprotokoller for generalauditoriatet, Justitsprotokoll II, 1741–44, Sak nr. 137: 276a

56 DRA, Høyesteret, Voteringsprotokoller, 1796: 676–678

57 Nørregaard 1788: 11–12. Nørregaard var professor i jus ved Universitetet i København fra 1782 og dommer ved Høyesterett. Boken referert til her var en av de sentrale lærebøkene ved jusstudiet og dermed trolig bredt lest av jurister i Danmark-Norge ved slutten av 1700-tallet.

Avslutning

De spredte, varierte og få sakene her betyr at konklusjonen om trender skal gjøres ytterst forsiktig. Dette er et tema som krever mer forskning. Intensjonen har vært å vise ikke bare at slike hendelser fant sted, men at de også ble trukket for retten i forventning om følger. For å forstå de underliggende prosessene i det som skjedde er begrepene kontaktzone og grenseområde et hjelpsomt rammeverk. De favner også dette temaets mer immaterielle og metaforiske grenser. Rammeverket bidrar til å løfte frem både aktørenes betydning som grenseforhandlere i kontaktsonen, samt lovens relative porøsitet. Begrepsapparatet er hjelpsomt til å beskrive vanskelige prosesser i et uavklart landskap. I tilfellet av seksuell omgang mellom voksne og barn i tidlig moderne Norge, finner vi et mylder av mer og mindre klare grenser knyttet til sex, kjønn, barn, voksne og, ikke minst, moral og jus. Spesielt avdekker disse sakene forhandlingene som fant sted rundt forståelsen av hva som var riktig og galt på en side og hva og hvordan man skulle straffe på den andre. Selv der det tilsynelatende fantes grenser og definisjoner i loven, var ikke de mer satt enn at de kunne bli utfordret av folks reaksjoner ved forventninger om annen behandling.

Fortolkningen av lover og regler var også preget av fortolkernes og håndhevernes kontekst, hvilket reflekteres i endringen i håndteringen over tid. Undersøkelse av avkriminaliseringen av leiermål har vist at perioden så et skifte der utenomekteskapelig sex gikk fra å bli sett som et moralsk til et økonomisk problem, der spesielt vern av de uekte barna som viktige samfunnsressurser i et sen-merkantilistisk samfunn var utslagsgivende.⁵⁸ Innenfor forskning på barndomshistorie fremheves det at en endring fant sted i løpet av 1700-tallet, der barnets egenverdi ble styrket.⁵⁹ Sirkulasjonen av nye ideer om barnets egenart og verdi anes som mulig medvirkning også inn i avkriminaliseringens fokus på barnet. Begge deler hadde trolig også innvirkning på endringene angående håndtering av barn i seksualsaker. Forhandlerne og forhandlingen om grensedragningen var ikke isolert fra den større kultur og moral, men preget av denne.

Til tross for uklare lover rundt seksuell omgang mellom voksne og barn i tidlig moderne tid var det faktum at slike saker ble ført for retten og hele veien opp til Høyesterett en indikasjon på hvor alvorlig man tok både praksis og lovene som et handlingsmessig og moralsk grensekart. Med tinget

⁵⁸ Aune 1994: 126

⁵⁹ Blom 2004: 11; Schrumpf 2007: 18; Thuen 2008: 53–65

som kontaktsone ble lakunene i kartet oppdaget og forsøkt forhandlet og rettet opp. Disse sakene viser til spørsmålstillingen om hva som var mulig å gjøre når virkeligheten viste at loven ikke hadde tegnet opp grenser som dekket behovet moralen etterspurte. Resultatet var en sakte forhandling av grenser hvor lovens praksis hadde et fremforhandlet grensekart som ble utviklet og benyttet gjennom 1700-tallet, frem til nye forhandlinger gjorde seg gjeldende ved utviklingen av et helt nytt lovverk på 1800-tallet.

Forfatterbiografi

Susann Holmberg er førsteamanuensis i historie ved Høgskulen på Vestlandet. Hun forsker på kunnskap, medisin og seksualitet i det tidlige moderne Danmark-Norge.

Referanser

- Aune, A. (1994). *Avkriminalisering av leiermål: Ein studie av lov og rettspraksis i leiermålsaker i Nedre Telemark sorenskriveri 1727–1797* (Tingbokprosjektet nr. 10). Universitetet i Oslo.
- Becker, J. (2015). *European missions in contact zones: Transformation through interaction in a (post-)colonial world*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Blandhol, S. (2003). Om rett og moral. *Tidsskrift for rettsvitenskap*, 116(1), 60–78. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3096-2003-01-03>
- Blom, K. (2004). *Norsk barndom gjennom 150 år. En innføring*. Fagbokforlaget.
- Dagbladet*. (1897, 24. januar). Bergens Stifts Biskoper og Præster etter Reformationen. <https://www.nb.no/items/fe7b4c145d6c82468d78e8676b616fcl?page=1&searchText=Calundan%20Tidemand>
- Dahl, G. (2017). Konfirmasjon i gamle dager – tvang eller tilpasning? Kirkebøkene forteller. *Prismet forskning*, 68(1/2), 77–93. <https://doi.org/10.5617/pri.4766>
- Drevland, S. (2016). *Sedelighetssaker på Helgeland. En undersøkelse av sedelighetssaker på tinget, og sedelighetsforbrytere i møte med retten, kirken og lokalsamfunnet på Helgeland 1717–1736* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://hdl.handle.net/10852/51326>
- Eliassen, J. & Sogner, S. (1981). *Bot eller bryllup: Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet*. Universitetsforlaget.
- Hals, C. E. (2010). *Christiania Tukthus: Sedelighetsforbrytelser 1775–1779 og 1795–1799* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-24992>
- Hoff, R. H. (1996). «Avlet i synd og ondskap.» *En sosial- og retthistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742–1801* (Tingbokprosjektet nr. 13). Universitetet i Oslo.
- Holmberg, S. (2016). *Likhet for loven? Praktisering av sedelighetsloven for kondisjonerte og allmue i Christiania, 1750–1770* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://hdl.handle.net/10852/51302>
- Jansson, K. H. (2002). *Kvinnofrid: Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800*. [Doktogradsavhandling]. Uppsala Universitet.
- Langeland, N. R. (2005). *Siste ord. Høgsterett i norsk historie 1814–1965* (Bd. 1). Cappelen.

- Liliequist, J. (1998). State policy, popular discourse, and the silence on homosexual acts in Early Modern Sweden. *Journal of Homosexuality*, 35(3–4), 15–52. https://doi.org/10.1300/J082v35n03_02
- Lykkedrang, S. R. (2020). *Underordnet og likeverdig? En undersøkelse av kvinners rettslige og sosiale handleevne i Høvåg og Vestre Moland i Nedenes amt, på 1700-tallet*. [Masteroppgave, Universitetet i Agder]. AURA. <https://hdl.handle.net/11250/2679747>
- Nissen, G. B. (1976). *Trekk av norsk strafferettspleie i tidsrommet 1700–1842. Guds ord og kongens lov*. Universitetsforlaget.
- Nørregaard, L. (1788). *Forelæsninger over den danske og norske private Ret* (Bd. 4). Gyldendal.
- Pratt, M. L. (1991). Arts of the contact zone. *Profession*, 33–40.
- Risa, L. (1974). *Geistlige og verdslige sanksjonar mot ugifte mødre. Ei gransking av lov og rettspraksis i sedelegheitsaker, bygd på rettsmateriale frå Stavanger amt 1721–1741* [Hovedfagsoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Rosen, W. (1993). *Månens kulør. Studier i dansk bøssehistorie 1628–1912*. Rhodos.
- Sahlins, P. (1989). *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees*. University of California Press.
- Sandvik, H. (2002). *Kvinnens rettslige handleevne på 1600- og 1700-tallet, med linjer fram til gifte kvinnens myndighet i 1888* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Schrumpf, E. (2007). *Barndomshistorie*. Samlaget.
- Slyngstad, M. (1994). *Ulydighet og straff. Intensjoner og praksis i statsmaktens bekjempelse av fattigdomsproblemet. En undersøkelse med utgangspunkt i tukthusforordningen av 2. desember 1741 og de innsatte lemmer ved Christiania tukthus i perioden 1741–63* (Tingbokprosjektet nr. 8). Universitetet i Oslo.
- Sogner, S. (1995). Illegitemitet i et kjønnsperspektiv på maktstaten i tidlig nytid. I A. M. Møller (Red.), *Folk og erhverv: Tilegnet Hans Chr. Johansen* (s. 33–45). Odense Universitetsforlag.
- Solli, A. (2003). *Livsløp – familie – samfunn: Endring av familiestruktur i Norge på 1800-talet* [Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen]. BORA. <https://hdl.handle.net/1956/3061>
- Teige, O. (2020). En ujevnelig synd. Rettssaken mot Aron Åsulfen i 1693 og rettsforfølgelsen av homoseksuelle handlinger i Norge i tidlig nytid. *Historisk tidsskrift*, 99(4), 266–285. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2944-2020-04-02>
- Telste, K. (1993). *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652–1710* (Tingbokprosjektet nr. 5). Universitetet i Oslo.
- Terjesen, H. M. (1994). *Blodskam og leiermål i forbudne ledd. En studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602–1659/61* (Tingbokprosjektet nr. 9). Universitetet i Oslo.
- Thinn, C. (2013). *Gapestokken som sanksjonsmiddel. En rettshistorisk studie om bruk av gapestokk i Hordaland i perioden 1650–1750* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-37493>
- Thuen, H. (2008). *Om barnet. Oppdragelse, opplæring og omsorg gjennom historien*. Asbrakt forlag.
- Viskum, Ø. (2002). *Fortielse og straff: Rettsforfølgelse av crimen bestialitatis i Norge 1687–1842* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://hdl.handle.net/10852/23554>
- Ødeskaug, G. I. A. (2006). *Leiermål i Setesdal. En undersøkelse av rettslige og sosiale følger av utenomekteskapelig seksualitet i perioden 1725–1815* [Masteroppgave, Universitetet i Oslo]. DUO vitenarkiv. <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-14832>